

چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر

در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی

حسن کوچکی^۱

چکیده

تأمین امنیت خطوط کشتیرانی یکی از وظایف نیروی دریای هر کشور است که ممکن است در قالب همکاری نظامی بین کشورهای دریایی انجام شود. هدف از این تحقیق تبیین همکاری جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی در حوزه‌های ایجاد ساختار امنیت جمعی، مبارزه با تروریسم و تعاملات نظامی عملی است. داده‌های این پژوهش در دو سطح کیفی و کمی تحلیل گردید؛ تحلیل کیفی با استفاده از اسناد و مدارک و مصاحبه با ۸ نفر از صاحب‌نظران نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران انجام شد و با توجه به نتایج حاصله، پرسشنامه تهیه و بین ۵۱ نفر از افسران ارشد منطقه چهارم نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران توزیع گردید. برای تعیین میزان اهمیت همکاری‌های نظامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر از روش تحلیل رتبه‌بندی فریدمن استفاده شد و چون فرضیه‌ای برای این پژوهش در نظر گرفته نشده بود اهداف تحقیق مورد بررسی و در نهایت موردپذیرش قرار گرفت. در پایان مشخص گردید همکاری‌های نظامی در سه حوزه تعاملات دریایی، ایجاد ساختار امنیت جمعی و مبارزه با تروریسم می‌تواند در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی در دریای خزر حائز اهمیت باشد.

واژه‌های کلیدی:

همکاری نظامی، دریای خزر، خطوط کشتیرانی، امنیت.

مقدمه

برابر اعلام مؤسسات معتبر انرژی دریای خزر به‌عنوان بزرگ‌ترین دریاچه جهان، ذخایر بسیاری از منابع انرژی از قبیل نفت و گاز را در خود جای داده است. همین مسئله توجه قدرت‌های اقتصادی جهان را به منطقه معطوف ساخته است. چالش‌های متعدد و عمده در دریای خزر عبارت‌اند از: ژئوپلیتیک انرژی، رژیم حقوقی دریایی خزر، منازعات سیاسی و حساسیت‌های زیست‌محیطی، حوزه خزر به دلیل ذخایر غنی انرژی و موقعیت استراتژیک برای قدرت‌های بزرگ دارای اهمیت ویژه‌ای است، علاوه بر ایران و روسیه که به‌عنوان قدرت‌های بزرگ در این منطقه هستند، سه کشور منطقه حاشیه خزر یعنی قزاقستان و آذربایجان که دارای ذخایر عظیم نفتی و جزء کشورهای عمده صادرکننده نفت هستند و ترکمنستان نیز در سال‌های اخیر در زمینه صادرات نفت و گاز رشد سریعی داشته‌اند. تأمین امنیت خطوط کشتیرانی یکی از وظایف نیروی دریای هر کشور است که در قالب همکاری نظامی بین کشورهای دریایی انجام می‌شود. در خصوص دریای خزر همکاری جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی در حوزه‌های ایجاد ساختار امنیت جمعی، مبارزه با تروریسم، تعاملات نظامی عملی است. مشخص شدن چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی موجب خواهد شد:

۱- تعاملات بین کشورهای همسایه این دریا در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی، مبارزه با تروریسم و حوزه تعاملات نظامی افزایش می‌یابد. ۲- موانع و چالش‌های امنیتی حوزه‌ی خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی مورد شناسایی قرار خواهند گرفت. ۳- با توجه به علایق فراوان قدرت‌های فرا منطقه‌ای برای حضور و نفوذ در کشورهای حاشیه دریای خزر همکاری‌های نظامی باعث افزایش تعاملات کشورهای منطقه‌ای و به‌تبع آن کاهش حضور و نفوذ به بهانه‌های مختلف خواهد شد.

عدم پژوهش در ارتباط با چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی موجب خواهد شد: تعاملات بین کشورهای همسایه این دریا در حوزه‌های مختلف کاهش یافته و یا حداقل در سطح فعلی باقی خواهد ماند. موانع و چالش‌های امنیتی حوزه‌ی خزر مؤثر در تأمین امنیت کشتیرانی مورد شناسایی قرار نخواهند گرفت. عدم تعاملات کشورهای منطقه‌ای باعث افزایش حضور و نفوذ به بهانه‌های مختلف خواهد شد.

در این پژوهش محقق در نظر دارد چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی را مورد بررسی و کنکاش قرار دهد. اهداف فرعی این پژوهش عبارتند از: ۱- تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه تعاملات نظامی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی. ۲- تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی. ۳- تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه مقابله با تروریسم در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش

جدول (۱) پیشینه تحقیقات انجام‌شده

ردیف	محقق	موضوع	نتیجه
۱	سـرهنگ دوم خلبان بهمن طاهری	ساختار امنیتی دریای مازندران	۱- نظام منطقه‌ای شامل شاخص‌هایی از قبیل همگرایی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و سازمانی به میزان زیاد بر امنیت مؤثر است. ۲- وضعیت ژئوپلیتیکی شامل شاخص‌هایی از قبیل موقعیت، وسعت، توپوگرافی، شکل منطقه، انسان و جمعیت، منابع، بافت سیاسی و اجتماعی ویژگی‌های نظام بین‌الملل به مقدار زیادی بر امنیت دریای خزر مؤثر است. ۳- حضور نظامی کشورهای همسایه شامل شاخص‌هایی از قبیل حضور نظامی روسیه، آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان و ایران به میزان متوسط در امنیت دریای خزر مؤثر است. ۴- رژیم حقوقی دریای مازندران شامل شاخص‌هایی از قبیل سیستم مشاع و استفاده مشترک، تقسیم بستر و آزادی سطح دریا، تقسیم بر اساس بخش‌های ملی، تقسیم عادلانه بستر و سطح آب و تقسیم بر اساس حقوق بین‌الملل به میزان زیادی در امنیت این دریا مؤثر است. ۵- حضور کشورهای فرا منطقه‌ای شامل شاخص‌هایی از قبیل حضور آمریکا، ترکیه، ناتو و اسرائیل به میزان زیاد بر امنیت دریای خزر مؤثر است.
۲	ابراهیم کریمی دانشجوی	نظامی شدن دریای خزر و تهدیدات امنیت	مجموعه اقدامات کشورهای ساحلی خزر در زمینه‌ی نظامی و استراتژیک از یک سو منجر به شکل‌گیری

<p>کارشناسی ارشد در رشته مطالعات منطقه‌ای-دانشگاه تهران</p>	<p>منطقه‌ای.</p>	<p>راستای کاهش امنیت و همکاری‌های منطقه‌ای معضل امنیت در این منطقه شده و خودبه‌خود در دوجانبه و چندجانبه گام بر خواهد داشت، از سوی دیگر گسترش نظامی‌گری در دریای خزر با عنایت به ضعف‌های ساختاری کشورهای کرانه‌ای این دریا لاجرم به معنای ورود بازیگران فرا منطقه‌ای نظیر ایالات‌متحده آمریکا به منطقه‌ی خزر خواهد بود که این امر در تضاد با منافع ملی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران است.</p> <p>نظامی شدن دریای خزر موجب بروز رقابت‌های منطقه‌ای و از این طریق کاهش ثبات و امنیت مجموعه کشورهای ساحلی خواهد شد.</p>
<p>۳ زینب ریحانی کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای</p>	<p>شکل‌گیری نظام امنیت دسته‌جمعی در دریای خزر: ضرورت‌ها، موانع، راه‌کارها</p>	<p>ضرورت‌های بسیاری برای برپایی و تشکیل سازمان امنیت جمعی وجود دارد. یکی از ضروریات برپایی یک سیستم امنیت دسته‌جمعی در منطقه معلول وجود تهدیدات مهم نهفته‌ای مانند: دشواری‌های زیست‌محیطی، رشد نظامی‌گری، قاچاق مواد مخدر، جنگ‌افزار، صید غیرقانونی و افزایش تهدیدات برآمده از این مسائل و افزایش خطر درگیری‌های میان کشورهای ساحلی در انباشت مسائل حل‌نشده است.</p> <p>تکیه بر توانایی‌های درونی و قرارگیری در محیط امن منطقه‌ای موجب می‌گردد تا رقابت‌های موجود میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و دخالت‌های آنان در کسب منافع بیشتر تبدیل به همفکری و هماهنگی میان پنج کشور ساحلی در بالا بردن سطح امنیت منطقه‌ای آن‌ها گردد.</p> <p>این سازمان در درازمدت موجب اعتماد و همفکری اعضا در رویارویی با دشواری‌های درونی خواهد گردید و آرامش و امنیت را برای منطقه خزر به ارمغان خواهد آورد. بدین روش که عدم حضور بازیگران فرا منطقه‌ای در پهنه‌ی خزر موجب عدم سوءنیت از طرف این کشورها در ارتباط با یکدیگر می‌گردد و در طولانی‌مدت اعتماد و ثبات را به همراه خواهد آورد و باعث از میان بردن عنصر مخرب جهت‌گیری‌های خارجی کشورهای ساحلی به سمت سازمان‌های غربی و موجب توسعه همکاری درون منطقه-ای برای تأمین امنیت خواهد شد.</p>

مبانی نظری

همکاری

اصطلاح «همکاری» را نخستین بار یک فرد انگلیسی به نام «رابرت اوون» در برابر واژه «رقابت» به کاربرد. سپس برخی این واژه را با مفاهیم و کارکردهای متفاوتی به کار بستند تا جایی که زمینه‌ی «نهضت همکاری» و حتی «همکاری گرای» در نظریه‌های اقتصادی-اجتماعی «جایگاه ویژه‌ای یافت (پورهاشمی، ۱۳۹۲: ۶۵). همکاری‌های نظامی می‌تواند به صورت روابط آموزشی، مستشاری، خرید فروش تسلیحاتی و یا به صورت عملیات مشترک (عملیاتی است که نیروهای دو کشور یا بیشتر برای اجرای یک مأموریت مشترک با یکدیگر اجرا می-گردد) صورت پذیرد (Rostami, 1378: p904). روسیه به‌طور رسمی به چهار کشور ساحلی دیگر دریای خزر پیشنهاد داده است که یک نیروی چندملیتی واکنش سریع توسط همسایگان دریای خزر تشکیل شود استدلال روس‌ها برای این پیشنهاد بر سه موضوع متمرکز است: ۱- ضرورت مبارزه با تروریسم ۲- مقابله با قاچاق مواد مخدر از راه آسیای مرکزی و افغانستان ۳- مبارزه با تجارت غیرقانونی اسلحه (کولایی و گودرزی، ۱۳۹۲: ۲۷۰).

خطوط کشتیرانی در دریای خزر

دریای خزر اهمیت بسیاری در حمل‌ونقل دریایی دارد. شبکه راه‌های دریایی بین بنادر مهم آن برقرار است. بنادر مهم و تجاری اقتصادی دریای خزر عبارت‌اند از: در ساحل شرقی بندر ترکمن (ایران)، اوکارم، ترکمن باشی (کراسنودسک سابق)، بکداش (در قلمرو جمهوری ترکمنستان)، آکتائو (شوچنکو سابق در قزاقستان): در ساحل شمالی آتیرائو (گوری یف سابق در قزاقستان)، آستاراخان و اولیا (در روسیه)؛ در ساحل غربی ماخاچ کالای (در روسیه)؛ باکو، لنکران و آستارا (در جمهوری آذربایجان) در ساحل غربی؛ انزلی، نوشهر، امیرآباد و ترکمن (در ایران). پس از فروپاشی اتحاد شوروی شبکه حمل‌ونقل داخلی بین بنادر، به‌ویژه بین بنادر جمهوری اسلامی و جمهوری‌های مشترک المنافع افزایش یافته است (امیر احمدیان، ۱۳۸۹: ۳۳).

امنیت جمعی

موضوع ریشه‌ای مفهوم امنیت جمعی عبارت است از: سازمان‌دهی، اقدام و مسئولیت جمعی از سوی همه یا مجموعه‌ای از دولت‌ها در رویارویی با خطرهایی که نظم جهانی را تهدید می‌کند. از این منظر امنیت جمعی به‌عنوان سازوکاری برای حفظ آشتی و امنیت بین‌المللی مورد توجه

قرار می‌گیرد. به باور بسیاری از صاحب‌نظران، در نظریه سازمان‌های بین‌المللی با گرایش صلح و امنیت بین‌المللی «امنیت جمعی» نقشی کلیدی ایفا می‌کند (معین‌آبادی بیدگلی، ۱۳۹۴: ۸۹). منشور سازمان پیمان امنیت دسته‌جمعی، در سال ۲۰۰۲ امضا و در سال ۲۰۰۶ لازم‌الاجرا گردید (Cohen, 2013: 3). روسیه با تمرکز بر سازمان پیمان امنیت دسته‌جمعی در تلاش است تا به احیای نفوذ گذشته خود در مناطق خارج نزدیک همچون قفقاز جنوبی بپردازد (نورمحمدی و شربتی، ۱۳۹۳: ۱۳۳). روسیه به تقویت سازمان پیمان امنیت جمعی به‌عنوان عنصر جدیدی در نظام امنیتی اروپا علاقه‌مند می‌باشد. این سازمان به‌عنوان جانشین کارکردهای سیاسی-امنیتی-دفاعی کشورهای مستقل هم‌سود و دومین تلاش برای برپایی یک نظام امنیت منطقه‌ای در شرایط پس از شوروی بوده است (کولایی و تقوایی، ۱۳۹۲: ۱۶۳).

رزمایش‌ها در دریای خزر

حضور نظامی در دریاها و دریاچه‌ها یکی از حادث‌ترین و پیچیده‌ترین دشواری‌های روابط بین‌الملل و حقوق بین‌الملل است. در چند سال گذشته، این مشکل در حوزه‌ی دریای خزر به تشدید مسابقه تسلیحاتی انجامیده است. پایگاه‌های نظامی جدید در حال برپایی هستند و در آن‌ها تنها کشورهای خزر، بلکه کشورهای ثالث نیز به دنبال استقرار نیروهای مسلح خود هستند. برگزاری رزمایش‌های دریایی که منجر به حضور نظامی در دریای خزر تبدیل به یک مطلوبیت برای بسیاری از کشورها گردیده است. حضور نیروی دریایی یکی از وجوهی است که در آن کشورها نیروهای دریایی خود را در فراتر از مرزهای دولت خود و در آب‌های سرزمینی کشورهای دیگر مورد استفاده قرار می‌دهند، به‌راستی نظامی کردن دریای خزر بخشی از چندین رقابت راهبردی مورد استفاده بازیگران اصلی خزر است که همه‌ی آن‌ها بر ضد یکدیگر تکاپو می‌کنند (Mamedov, 2007: 79-89).

جدول (۲) مانورهای انجام‌شده در دریای خزر و همکاری کشورهای ساحلی (ریحانی، ۱۳۹۶: ۸۹)

نام کشور	سال برگزاری رزمایش	نوع رزمایش
قزاقستان	۲۰۰۲	مشترک
آذربایجان-ایالات متحده	آگوست ۲۰۰۳	مرکب
قزاقستان	آگوست ۲۰۰۳	مشترک
ایران	۲۰۰۴	مشترک
آمریکا-جمهوری آذربایجان	۲۰۰۹	مرکب
آمریکا-جمهوری آذربایجان	۲۰۱۱	مرکب
ایران-ترکمنستان	۲۰۱۲	مرکب

آمریکا-جمهوری آذربایجان	۲۰۱۳	رزمایش مرکب در چهارچوب همکاری برای صلح ناتو
روسیه	۲۰۱۶	مشترک

با نگاهی به جدول بالا و افزایش بی‌شمار مانورها در سال‌های پس از فروپاشی شوروی می‌توان دریافت که برخی کشورهای ساحلی دریای خزر با احساس خطر نسبت به منافع خود دست به اقدام مانورها و برخی دیگر همچون روسیه برای نشان دادن قدرت نظامی و دفاعی خویش این مانورها را اجرا نموده‌اند که خود یکی از نشانه‌های تشدید نظامی‌گری در دریای خزر است، نظامی کردن منطقه، مهم‌ترین تهدید سیاسی و نظامی علیه کشورهای ساحلی است و در همه مناطق پیرامون دریای خزر، ناآرامی‌هایی وجود دارد که بر خطر افزایش نظامی‌گری در منطقه می‌افزاید (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۹۴: ۱۵۸).

بازدید از بنادر و تأسیسات دریایی

قابلیت‌ها و ظرفیت‌های گسترده حوزه دریای خزر بیانگر ضرورت حفظ صلح و امنیت و همکاری‌های چندجانبه به‌عنوان پیش‌شرط اساسی هرگونه بهره‌برداری از این قابلیت‌هاست. واقعیت آن است که ایران به‌منظور ایجاد محیط مناسب برای توسعه پایدار و رسیدن به یک امنیت مطلوب در مرزهای شمالی به همگرایی و وابستگی متقابل با کشورهای حوزه دریای خزر نیاز دارد زیرا امروز ابعاد غیرنظامی از قبیل اقتصادی-فرهنگی-سیاسی-زیست محیطی و... که هرروز هم زیاده‌تر می‌شوند مرکز ثقل مطالعات امنیتی را تشکیل می‌دهند. لذا برای رسیدن به یک امنیت مشترک در حوزه دریای خزر نیاز به همگرایی و وابستگی متقابل داریم. ایران باید مزیت‌های نسبی خود، از جمله شبکه راه‌های ارتباطی با آب‌های جنوب، امنیت راه‌ها، ثبات سیاسی و پیوندهای اقتصادی خود با کشورهای همسایه دریای خزر را استحکام بخشد. به‌منظور افزایش سطح همکاری‌های نظامی می‌توان بازدید از بنادر و تأسیسات دریایی را یکی از گام‌های مثبت برای تحقق این مهم ارزیابی نمود (امیر احمدیان، ۱۳۹۱: ۲۰۸).

تروریسم

واژه ترور از کلمه لاتین terror به معنای (لرزه انداختن) گرفته شده است. با نگاه تک‌بعدی، تروریسم را می‌توان "کشتن بی‌رحمانه مردم بی‌گناه توسط افرادی جامعه‌ستیز به دلایلی که اصلاً توجیه‌پذیر نیستند" توصیف کرد.

وجود تعریف مشترک از آن جهت مهم است که مقابله با تهدید جهانی تروریسم مستلزم همکاری‌های جهانی است و نبود تعریفی واضح و مشترک از تروریسم نشان‌دهنده فقدان همکاری و فهم متقابل جامعه جهانی در این حوزه است. از آنجاکه جامعه بین‌المللی نتوانسته به تعریف واحدی از تروریسم برسد، رسانه‌های بین‌المللی هم رویکردهای متفاوتی به این موضوع دارند. تهدیدات تروریستی در دریای خزر نیز به افزایش هزینه‌های بودجه نظامی در کشورهای خزر و توسعه‌ی سریع حضور نظامی‌شان در منطقه، همچون مسلح کردن ناوگان دریای خزر روسیه انجامیده است. نظامی کردن دریای خزر به تازگی روند خطرناکی بوده است که روشن می‌سازد که امکان توسل به نیروی نظامی در صورت ناکامی همکاری و دیپلماسی ناممکن نخواهد بود (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۱۳۶).

تروریسم مدرن

حضور مردم در عرصه قدرت سیاسی، به ناگزیر آن‌ها را درگیر موضوع تروریسم کرد و به شکلی از تروریسم انجامید که برحسب برخورداری از ویژگی‌های مدرن، به این اسم موسوم است. این نوع از تروریسم با پیدایش دولت ملتها و تسریع در روند دموکراتیزاسیون، به وجود آمد. مشخصه تروریسم در دوران مدرن، کشیده شدن مردم به صحنه جنگ قدرت و استفاده از مردم در اتخاذ راهبردهای مستقیم و غیرمستقیم برای کسب قدرت و امتیاز است. مستقیم به صورت حذف فیزیکی مهره‌های قدرت سیاسی و غیرمستقیم از طریق ارباب و تهدید مردم به ترور و بعضاً با انجام چند اقدام تروریستی معنادار مردم را وادار می‌کنند تا اینکه بر دولت‌های خود فشار بیاورند تا این دولت‌ها در مقام حل مشکل تروریسم برآیند وگرنه کارآمدی و مشروعیت مردمی خود را از دست خواهند داد. دیدگاه‌های جدی در خصوص ماهیت تروریسم مدرن خصوصاً در سطح بین‌الملل آن وجود دارد. بسیاری بر این باورند که تروریسم مدرن، فرهنگ و یا به عبارت مارکسیستی آن حیات روبنای غرب و سبیل آن آمریکا را با توسل به ابزارهای خشونت‌آمیز با نگاه به ایجاد وسیع‌ترین میزان تخریب مادی- انسانی به مبارزه طلبیده است (دهشیار، ۱۳۸۲: ۸۶).

سایبر تروریسم (تروریسم مجازی)

درواقع سایبر تروریسم را می‌توان هرگونه عمل تروریستی دانست که در آن از دستگاه‌های اطلاعاتی یا فناوری دیجیتال چه به‌عنوان ابزار حمله و چه به‌عنوان آماج حمله استفاده

می‌شود. این حملات باید منجر به اعمال خشونت بر ضد اشخاص یا دارایی‌ها به میزانی شود که ایجاد رعب و وحشت نماید (قربان نیا، ۱۳۸۴: ۱۴۷).

روش‌شناسی پژوهش

از آنجایی که هدف این تحقیق یافتن پاسخی برای سؤالات مطرح‌شده است تا همکاری نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی را مشخص نماید، لذا از نظر نوع تحقیق کاربردی می‌باشد. روش تحقیق از نوع موردی -زمینه‌ای می‌باشد و محقق با تبیین همکاری نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی و درنهایت با تجزیه و تحلیل اطلاعات و استفاده از اسناد و مدارک و با تهیه فرم پرسش‌نامه و بررسی آن‌ها اقدام نموده و نتایج حاصل را در هر دو بعد کمی و کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده، لذا رویکرد تحقیق آمیخته می‌باشد. جامعه مورد مطالعه این تحقیق، شامل اسناد و مدارک مرتبط با حوزه امنیت و دریانوردی حوزه دریای خزر، همچنین فرماندهان و افسران ارشد ندا جا که در منطقه چهارم دریایی ندا جا خدمت کرده‌اند و یا در حال خدمت هستند و به‌نوعی با مقوله امنیت و دریانوردی در این منطقه آشنایی کامل دارند.

جامعه‌ی آماری این تحقیق، شامل کلیه فرماندهان و افسران ارشد نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و کسانی که در زمینه‌ی امنیت دریانوردی صاحب‌نظر بوده و در ارتباط با همکاری نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر و تأمین امنیت خطوط کشتیرانی آشنایی کامل دارند، که این تعداد حدود ۵۱ نفر می‌باشد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یافته‌های کیفی پژوهش

برابر بررسی به‌عمل‌آمده نتایج حاصل از پیشینه تحقیق و مصاحبه صورت پذیرفته با صاحب‌نظران چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی به شرح زیر می‌باشد:

۱- برگزاری مسابقات دریایی در چند سال اخیر در کشورهای همسایه دریای خزر به‌منظور توسعه دیپلماسی دفاعی کشورهای حاشیه دریای خزر، تحکیم روابط دوستی و همکاری نظامی کشورهای همسایه دریای خزر، توسعه مناسبات و تعاملات بین‌المللی با کشورهای دوست منطقه‌ای انجام‌شده است و هر سال نسبت به سال قبل گسترش بیشتری پیدا می‌کند.

۲- تصمیم به برگزاری رزمایش با مشارکت پنج کشور ساحلی، نخستین اقدام عملی دولت‌های ساحلی در اجرای توافقنامه امنیتی خزر به شمار می‌رود؛ این رو شاید بتوان این تصمیم و همکاری‌های مشترک امنیتی را تصمیمی مناسب، برای مقابله با آشفتگی‌های حاکم بر امنیت این منطقه قلمداد کرد که در صورت استقبال تمامی دولت‌های ساحلی خزر، نتایج مثبتی برای منطقه به همراه خواهد داشت.

۳- بازدید از بنادر و تأسیسات دریایی در سال‌های اخیر خصوصاً از سوی جمهوری اسلامی ایران بسیار فعال و پویا بوده و سالیانه نسبت به اعزام ناوگروه به کشورهای همسایه دریای خزر با پیام صلح و دوستی اقدام نموده است. و هدف آن تحکیم روابط دوستی و همکاری نظامی کشورهای همسایه بوده است.

۴- ضرورت‌های بسیاری برای برپایی و تشکیل سازمان امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی وجود دارد که با انجام اقدام‌های هماهنگ میان دولت‌های ساحلی با انعقاد پیمان‌های همکاری در زمینه‌های تبادل اطلاعات و افزایش همکاری‌های نظامی جهت جلوگیری از نظامی شدن دریای خزر محقق می‌شود.

۵- پدیده‌های مانند مشکلات زیست‌محیطی، رشد نظامی‌گری، قاچاق مواد مخدر، جنگ‌افزار، صید غیرقانونی در دریای خزر باعث بروز مشکلات عمده و امکان رویارویی نیروهای نظامی در این دریا خواهد شد.

۶- تکیه بر توانایی‌های درونی و قرارگیری در محیط امن منطقه‌ای با ایجاد ساختار امنیت جمعی موجب می‌گردد تا رقابت‌های موجود میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و دخالت‌های آنان در کسب منافع بیشتر تبدیل به همفکری و هماهنگی میان پنج کشور ساحلی در بالا بردن سطح امنیت منطقه‌ای آن‌ها گردد.

۷- اعتماد و همفکری اعضای در رویارویی با مشکلات درونی موجب خواهد گردید تا آرامش و امنیت را برای منطقه خزر به ارمغان خواهد آورد. بدین روش که عدم حضور بازیگران فرا منطقه‌ای در پهنه‌ی خزر موجب عدم سوءنیت از طرف این کشورها در ارتباط با یکدیگر می‌گردد و در طولانی‌مدت اعتماد و ثبات را به همراه خواهد آورد و باعث از میان بردن عنصر مخرب جهت‌گیری‌های خارجی کشورهای ساحلی به سمت سازمان‌های غربی و موجب توسعه همکاری درون منطقه‌ای برای تأمین امنیت خواهد شد.

۸- تهدیدات تروریستی در دریای خزر به افزایش هزینه‌های بودجه نظامی در کشورهای خزر و توسعه‌ی سریع نظامی‌شان در منطقه می‌انجامد. تروریسم توانایی گسترش بی‌ثباتی را در بین کشورهای همسایه دریای خزر را دارد و می‌تواند تأثیر بسیار شگرفی بر وضعیت امنیتی به دلیل

احتمال گسترش شورش، با توجه به حملات احتمالی به خطوط لوله نفت و گاز و خطوط کشتیرانی که برای توسعه اقتصادی منطقه حیاتی می‌باشد، داشته باشد.

۹- بافت مدیریت بحران بیوتروریسم باید به نحوی باشد که در موقع بحران، بتواند بدون هیچ‌گونه مانع و با آزادی کامل عمل کند. برنامه‌های مقابله با بیوتروریسم، باید قبل از وقوع بیوتروریسم شروع شود.

۱۰- یکی از مهم‌ترین تهدیدهای نوظهور، تروریسم سایبری است که به‌واسطه کاربست فزاینده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی از سوی دولت‌ها برای تسریع، افزایش کارایی و کاهش هزینه‌ها اهمیت فراوانی پیدا کرده است. به‌گونه‌ای که حتی دولت‌ها نیز از تروریسم سایبری به‌عنوان ابزاری در الگوهای تنازعی خود استفاده می‌کنند.

۱۱- هرچند که در دریای خزر تاکنون شاهد مورد خاص اجرای عملیات تروریستی نبوده‌ایم و اقدام جمعی از سوی کشورهای حاشیه دریای خزر صورت نگرفته است و هر کشور به‌صورت مستقل در این زمینه عمل نموده است. لیکن روند روبه رشد عملیات تروریستی نیاز به یک مقابله همه‌جانبه و یک همکاری گسترده در این حوزه را می‌طلبد. ایجاد یک ساختار هماهنگ بین کشورهای حاشیه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی در این دریا در تمام ابعاد آن بسیار ضروری است.

تحلیل کمی پژوهش

آمار توصیفی و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان

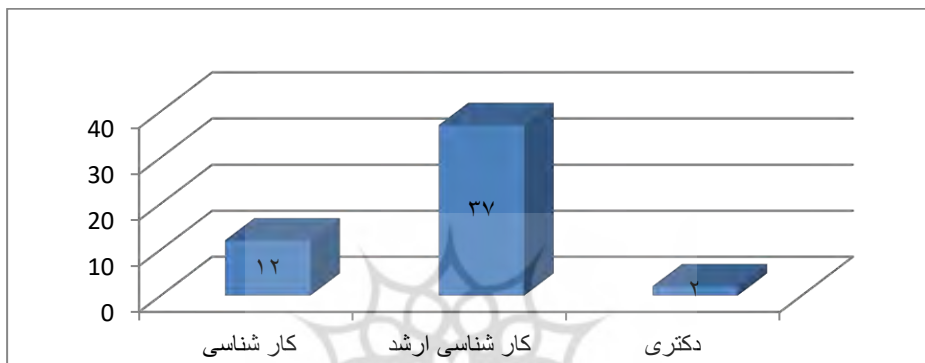
پرسش‌های لازم با همکاری و نظر نخبگان و صاحب‌نظران تهیه‌شده و برای جامعه نمونه و نخبگان اطلاعاتی ارسال گردید. جهت اولویت‌بندی و تعیین میزان اهمیت عوامل از روش تحلیل آزمون فریدمن بر اساس بالاترین میانگین با استفاده از نرم‌افزاری تحلیلی آماری SPSS استفاده‌شده است. در خصوص شناسایی جامعه نمونه، ۴ سؤال شامل حوزه فعالیت، سابقه خدمت، میزان تحصیلات و جایگاه سازمانی (قبل از پرسش‌های اصلی) از جامعه نمونه پرسیده شد.

(۱) مقطع تحصیلات

با توجه به نمودار زیر، نتایج حاصل مبین این مطلب است که از تعداد ۵۱ نفر پاسخ‌دهندگان (جامعه نمونه) تعداد ۱۲ نفر (۲۳٫۵٪) دارای مدرک کارشناسی و تعداد ۳۷ نفر (۷۲٫۵٪) دارای مدرک کارشناسی ارشد و تعداد ۲ نفر (۳٫۹٪) دارای مدرک دکتری هستند.

جدول (۳) مقطع تحصیلات

مدرک	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
کارشناسی	۱۲	۲۳.۵	۲۳.۵
ارشد کارشناسی	۳۷	۷۲.۵	۹۶.۱
دکتری	۲	۳.۹	۱۰۰.۰
کل جامعه نمونه	۵۱	۱۰۰.۰	

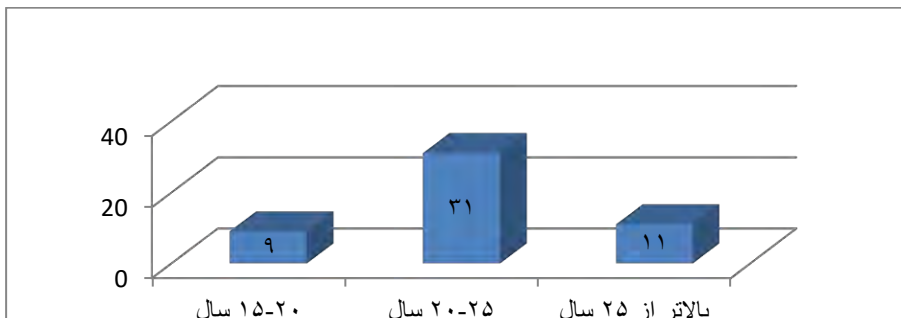
نمودار (۱) مقطع تحصیلات

(۲) سابقه فعالیت:

با توجه به نمودار زیر، نتایج حاصل مبین این مطلب است که از تعداد ۵۱ نفر پاسخ‌دهندگان (جامعه نمونه) از لحاظ سابقه خدمتی (سن خدمتی) تعداد ۹ نفر (۱۷.۶٪) بین ۱۵ تا ۲۰ سال، تعداد ۳۱ نفر (۶۰.۸٪) بین ۲۰ تا ۲۵ سال و تعداد ۱۱ نفر (۲۱.۶٪) بالاتر از ۲۵ سال، در واقع بیش از نصف جامعه نمونه دارای سنوات خدمتی بالای ۲۱ سال می‌باشند.

جدول (۴) سابقه فعالیت

سنوات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
سال ۱۵-۱۹	۹	۱۷.۶	۱۷.۶
سال ۲۰-۲۴	۳۱	۶۰.۸	۷۸.۴
سال ۲۵ و بالاتر	۱۱	۲۱.۶	۱۰۰.۰
کل جامعه نمونه	۵۱	۱۰۰.۰	

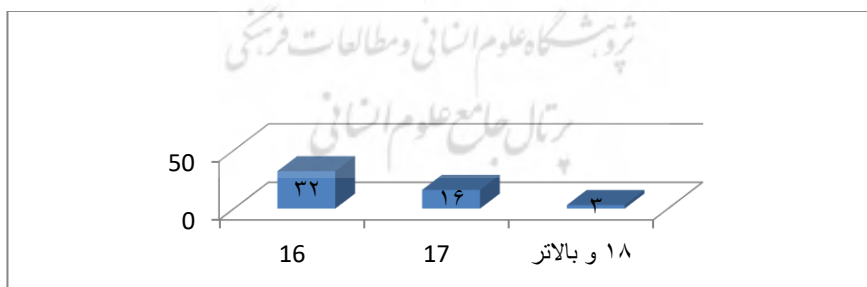
نمودار(۲) سابقه فعالیت

(۴) جایگاه سازمانی:

با توجه به نمودار زیر، نتایج حاصل مبین این مطلب است که از تعداد ۵۱ نفر پاسخ‌دهندگان (جامعه نمونه) از لحاظ جایگاه سازمانی، تعداد ۳۲ نفر (۶۲.۷٪) جایگاه ناخدایکم، تعداد ۱۶ نفر (۳۱.۴٪) جایگاه دریاداردوم و تعداد ۳ نفر (۵.۹٪) جایگاه دریادار و بالاتر دارند.

جدول(۵) جایگاه سازمانی

درجه /رتبه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
ناخدایکم/رتبه ۱۶	۳۲	۶۲.۷	۶۲.۷
دریاداردوم/رتبه ۱۷	۱۶	۳۱.۴	۹۴.۱
دریادار و بالاتر/رتبه ۱۸ و بالاتر	۳	۵.۹	۱۰۰.۰
کل جامعه	۵۱	۱۰۰.۰	

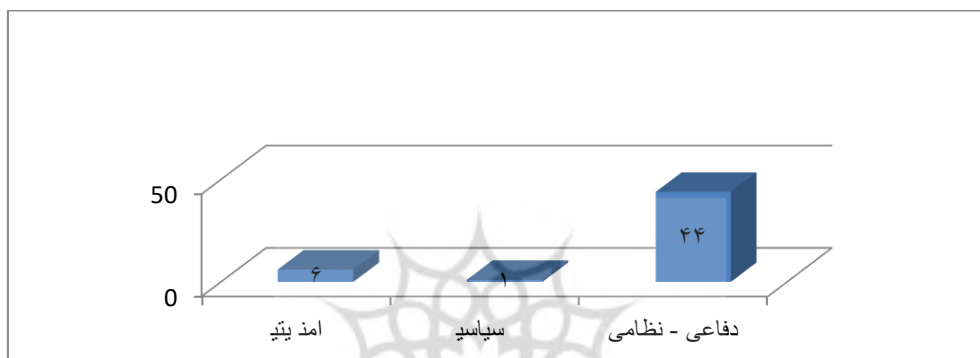
نمودار(۳) جایگاه سازمانی

(۴) حوزه فعالیت:

با توجه به نمودار زیر، نتایج حاصل مبین این مطلب است که از تعداد ۵۱ نفر پاسخ‌دهندگان (جامعه نمونه) از لحاظ حوزه فعالیت، تعداد ۶ نفر (۱۱.۸٪) امنیتی، تعداد ۱ نفر (۲٪) سیاسی و تعداد ۴۴ نفر (۸۶.۳٪) در حوزه نظامی-دفاعی فعالیت دارند.

جدول (۶) حوزه فعالیت

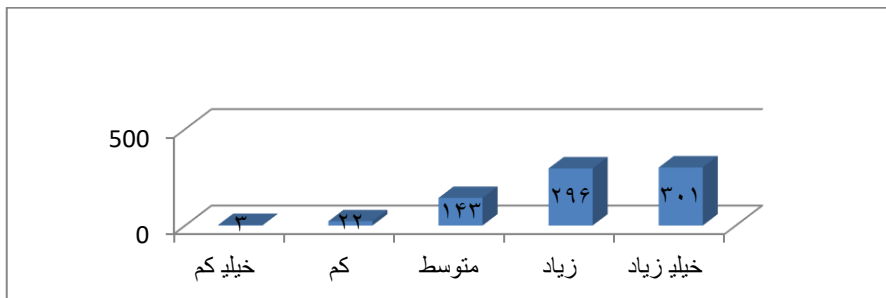
حوزه فعالیت	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
امنیتی	۶	۱۱.۸	۱۱.۸
سیاسی	۱	۲.۰	۱۳.۷
نظامی - دفاعی	۴۴	۸۶.۳	۱۰۰.۰
کل جامعه نمونه	۵۱	۱۰۰.۰	

نمودار (۴) حوزه فعالیت

جدول (۷) جمع‌بندی پاسخ هدف تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی در حوزه تعاملات نظامی

	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
خیلی کم	۳	۰.۰۴	۲
کم	۲۲	۲.۹۳	۹.۸
متوسط	۱۴۳	۱۸.۸	۴۷.۱
زیاد	۲۹۶	۳۸.۸۷	۸۴.۳
خیلی زیاد	۳۰۱	۳۹.۳۶	۱۰۰.۰
مجموع سوالات	۷۶۵	۱۰۰.۰	

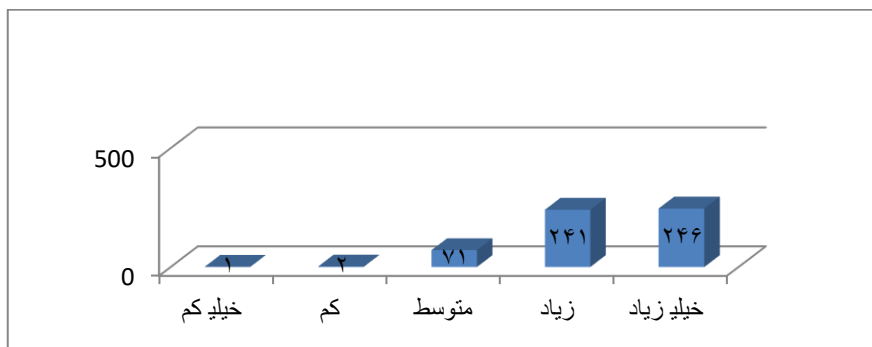

نمودار (۵) جمع‌بندی پاسخ هدف تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی در حوزه تعاملات نظامی

با توجه به جدول و نمودار بالا، نتایج کسب‌شده مبین این مطلب است که از تعداد ۵۶۱ سؤال پاسخ‌داده‌شده جامعه نمونه، تعداد ۳۰۱ پاسخ (۳۹,۳۶٪) خیلی زیاد، تعداد ۲۹۶ پاسخ (۳۸,۸۷٪) زیاد و تعداد ۱۴۳ پاسخ (۱۸,۸٪) به میزان متوسط و تعداد ۲۲ پاسخ (۲,۹۳٪) کم و تعداد ۳ پاسخ (۰,۴٪) خیلی کم و در مجموع بیش از ۷۸ درصد از جامعه نمونه به میزان زیاد به بالا معتقدند که همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه تعاملات نظامی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی اهمیت دارد.

جدول (۸) جمع‌بندی پاسخ تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی

	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
خیلی کم	۱	.۱۸	۲.۰
کم	۲	.۳۷	۹.۸
متوسط	۷۱	۱۲.۶۵	۴۷.۱
زیاد	۲۴۱	۴۲.۹۵	۸۴.۳
خیلی زیاد	۲۴۶	۴۳.۸۵	۱۰۰.۰
مجموع سؤالات	۵۶۱	۱۰۰.۰	

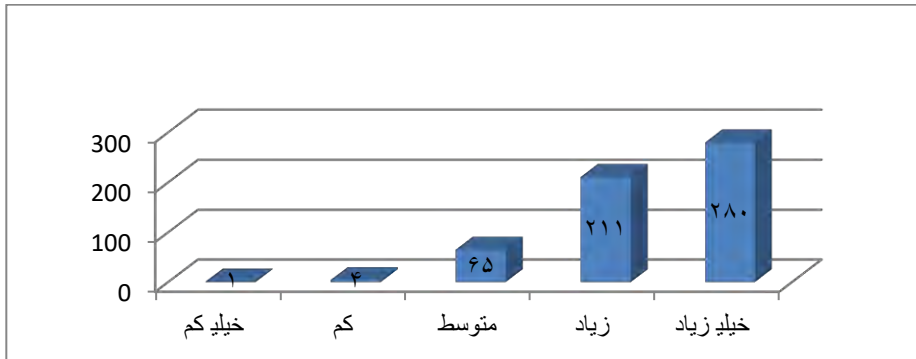
نمودار (۶) جمع‌بندی پاسخ تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی

با توجه به جدول و نمودار بالا، نتایج کسب‌شده مبین این مطلب است که: از تعداد ۵۶۱ سؤال پاسخ‌داده‌شده جامعه نمونه تعداد ۲۴۶ پاسخ (۴۳٫۸۵٪) خیلی زیاد، تعداد ۲۴۱ پاسخ (۴۲٫۹۵٪) زیاد و تعداد ۷۱ پاسخ (۱۲٫۶۵٪) به میزان متوسط و تعداد ۲ پاسخ (۰٫۳۷٪) کم و تعداد ۱ پاسخ (۰٫۱۸٪) خیلی کم و در مجموع بیش از ۸۶ درصد از جامعه نمونه به میزان زیاد به بالا معتقدند که همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی اهمیت دارد.

جدول (۹) جمع‌بندی پاسخ تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی در حوزه مقابله با تروریسم

	فراوانی	درصد فراوانی	درصد جمعی
خیلی کم	۱	۰٫۱۸	۲٫۰
کم	۴	۰٫۷۱	۹٫۸
متوسط	۶۵	۱۱٫۵۹	۴۷٫۱
زیاد	۲۱۱	۳۷٫۶۱	۸۴٫۳
خیلی زیاد	۲۸۰	۴۹٫۹۱	۱۰۰٫۰
مجموع	۵۶۱	۱۰۰٫۰	

نمودار (۷) جمع‌بندی پاسخ تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی در حوزه مقابله با تروریسم

با توجه به جدول و نمودار بالا، نتایج کسب‌شده مبین این مطلب است که: از تعداد ۵۶۱ سؤال پاسخ‌داده‌شده توسط جامعه نمونه تعداد ۲۸۰ پاسخ (۴۹٫۹۱٪) خیلی زیاد، تعداد ۲۱۱ پاسخ (۳۷٫۶۱٪) زیاد و تعداد ۶۵ پاسخ (۱۱٫۵۹٪) به میزان متوسط و تعداد ۴ پاسخ (۰٫۷۱٪) کم و تعداد ۱ پاسخ (۰٫۱۸٪) خیلی کم و در مجموع بیش از ۷۸ درصد از جامعه نمونه به میزان زیاد به بالا معتقدند که همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه مقابله با تروریسم در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی اهمیت دارد.

جمع‌بندی تجزیه و تحلیل داده‌ها (آمیخته)

الف- تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی انجام‌شده بر روی اسناد و مدارک و مصاحبه با صاحب‌نظران و نیز تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصله از برگه‌های پرسشنامه در خصوص «تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه تعاملات نظامی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی» بیانگر آن است که: کلیه صاحب‌نظران معتقدند، به‌منظور جلوگیری از نظامی شدن دریای خزر باید با گسترش تعاملات و همکاری‌های نظامی و اقداماتی از قبیل برگزاری رزمایش‌های مشترک با حضور تمام کشورهای حاشیه دریای خزر، برگزاری و اجرای مسابقات دریایی و بازدید از بنادر و تأسیسات همدیگر و هماهنگ شدن نیروهای نظامی به‌منظور اجرای عملیات مشترک و هماهنگ شدن بیش از گذشته را انجام داد. بعد از مطالعه اسناد و مدارک در حال حاضر تعاملات نظامی در بخش‌هایی مانند، بازدیدهای دریایی از بنادر و تأسیسات دریایی، برگزاری مسابقات دریایی، برگزاری رزمایش‌ها انجام می‌گیرد و در سایر حوزه‌ها تعاملات شایان‌ذکری وجود ندارد.

و بعد از انجام تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه افراد جامعه آماری در مجموع بیش از ۷۸ درصد از جامعه نمونه به میزان زیاد به بالا معتقدند که همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه تعاملات نظامی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی اهمیت دارد.

ب- تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی انجام شده بر روی اسناد و مدارک و مصاحبه با صاحب نظران و نیز تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصله از برگه‌های پرسشنامه در خصوص «چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی» بیانگر آن است که:

صاحب نظران معتقدند، افزایش سطح همکاری‌های نظامی در زمینه‌های مختلف از جمله انعقاد پیمان‌های همکاری، تبادل اطلاعات، بازدید از تجهیزات و آموزشی و برگزاری رزمایش‌های مشترک با حضور کلیه کشورهای همسایه دریای خزر باعث افزایش امنیت دریای خزر و خطوط کشتیرانی و همچنین جلوگیری از نفوذ کشورهای بیگانه به این دریا خواهد شد. بعد از مطالعه اسناد و مدارک مشخص گردید ضرورت‌های بسیاری برای برپایی و تشکیل سازمان امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی وجود دارد که با انجام اقدام‌های هماهنگ میان دولت‌های ساحلی با انعقاد پیمان‌های همکاری در زمینه‌های تبادل اطلاعات و افزایش همکاری‌های نظامی جهت جلوگیری از نظامی شدن دریای خزر محقق می‌شود.

و بعد از انجام تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه افراد جامعه آماری در مجموع بیش از ۸۶ درصد از جامعه نمونه به میزان زیاد به بالا معتقدند که همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه ایجاد ساختار امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی اهمیت دارد.

پ- تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی انجام شده بر روی اسناد و مدارک و مصاحبه با صاحب نظران و نیز تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصله از برگه‌های پرسشنامه در خصوص تبیین چگونگی همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه مقابله با تروریسم در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی، بیانگر آن است که:

صاحب نظران معتقدند، در دریای خزر تاکنون مورد خاص عملیات تروریستی علیه خطوط کشتیرانی صورت نگرفته ولی با توجه به افزایش حضور گروه‌های تروریستی احتمال حضور آن‌ها در این دریا نیز دور از انتظار نیست. همکاری‌های گسترده نظامی همه‌جانبه علیه جلوگیری از گسترش پدیده تروریسم باید یک ساختار مناسب داشته و همه کشورهای همسایه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی باید نقش داشته باشند. بعد از مطالعه اسناد و مدارک مشخص گردید تهدیدات تروریستی در دریای خزر به افزایش هزینه‌های بودجه نظامی در

کشورهای خزر و توسعه‌ی سریع حضور نظامی‌شان در منطقه می‌انجامد. تروریسم توانایی گسترش بی‌ثباتی را در بین کشورهای همسایه دریای خزر را دارد و می‌تواند تأثیر بسیار شگرفی بر وضعیت امنیتی به دلیل احتمال گسترش شورش، با توجه به حملات احتمالی به خطوط لوله نفت و گاز و خطوط کشتیرانی که برای توسعه اقتصادی منطقه حیاتی می‌باشد، داشته باشد.

و بعد از انجام تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه افراد جامعه آماری در مجموع بیش از ۸۷ درصد از جامعه نمونه به میزان زیاد به بالا معتقدند که همکاری‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه دریای خزر در حوزه مقابله با تروریسم در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی اهمیت دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتیجه‌گیری

در مجموع نتایج زیر از تحقیق حاصل گردید:

۱- برگزاری مسابقات دریایی در چند سال اخیر در کشورهای همسایه دریای خزر به منظور توسعه دیپلماسی دفاعی کشورهای حاشیه دریای خزر، تحکیم روابط دوستی و همکاری نظامی کشورهای همسایه دریای خزر، توسعه مناسبات و تعاملات بین‌المللی با کشورهای دوست منطقه‌ای انجام شده است و هر سال نسبت به سال قبل گسترش بیشتری پیدا می‌کند.

۲- تصمیم به برگزاری رزمایش با مشارکت پنج کشور ساحلی، نخستین اقدام عملی دولت‌های ساحلی در اجرای توافقنامه امنیتی خزر به شمار می‌رود؛ از این رو شاید بتوان این تصمیم و همکاری‌های مشترک امنیتی را تصمیمی مناسب، برای مقابله با آشفتگی‌های حاکم بر امنیت این منطقه قلمداد کرد که در صورت استقبال تمامی دولت‌های ساحلی خزر، نتایج مثبتی برای منطقه به همراه خواهد داشت.

۳- بازدید از بنادر و تأسیسات دریایی در سال‌های اخیر خصوصاً از سوی جمهوری اسلامی ایران بسیار فعال و پویا بوده و سالیانه نسبت به اعزام ناوگروه به کشورهای همسایه دریای خزر با پیام صلح و دوستی اقدام نموده است. و هدف آن تحکیم روابط دوستی و همکاری نظامی کشورهای همسایه بوده است.

۴- ضرورت‌های بسیاری برای برپایی و تشکیل سازمان امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی وجود دارد که با انجام اقدام‌های هماهنگ میان دولت‌های ساحلی با انعقاد پیمان‌های

همکاری در زمینه‌های تبادل اطلاعات و افزایش همکاری‌های نظامی جهت جلوگیری از نظامی شدن دریای خزر محقق می‌شود.

۵- تکیه بر توانایی‌های درونی و قرارگیری در محیط امن منطقه‌ای با ایجاد ساختار امنیت جمعی موجب می‌گردد تا رقابت‌های موجود میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و دخالت‌های آنان در کسب منافع بیشتر تبدیل به همفکری و هماهنگی میان پنج کشور ساحلی در بالا بردن سطح امنیت منطقه‌ای آن‌ها گردد.

۶- اعتماد و همفکری اعضاء در رویارویی با مشکلات درونی موجب خواهد گردید تا آرامش و امنیت را برای منطقه خزر به ارمغان آورد. بدین روش که عدم حضور بازیگران فرا منطقه‌ای در پهنه‌ی خزر موجب عدم سوءنیت از طرف این کشورها در ارتباط با یکدیگر می‌گردد و در طولانی‌مدت اعتماد و ثبات را به همراه خواهد آورد و باعث از میان بردن عنصر مخرب جهت‌گیری‌های خارجی کشورهای ساحلی به سمت سازمان‌های غربی و موجب توسعه همکاری درون منطقه‌ای برای تأمین امنیت خواهد شد.

۷- یکی از مهم‌ترین تهدیدهای نوظهور، تروریسم سایبری است که به واسطه کاربست فزاینده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی از سوی دولت‌ها برای تسریع، افزایش کارایی و کاهش هزینه‌ها اهمیت فراوانی پیدا کرده است. به گونه‌ای که حتی دولت‌ها نیز از تروریسم سایبری به عنوان ابزاری در الگوهای تنازعی خود استفاده می‌کنند.

۸- هرچند که در دریای خزر تاکنون شاهد مورد خاص اجرای عملیات تروریستی نبوده‌ایم و اقدام جمعی از سوی کشورهای حاشیه دریای خزر صورت نگرفته است و هر کشور به صورت مستقل در این زمینه عمل نموده است. لیکن روند روبه رشد عملیات تروریستی نیاز به یک مقابله همه‌جانبه و یک همکاری گسترده در این حوزه را می‌طلبد. ایجاد یک ساختار هماهنگ بین کشورهای حاشیه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی در این دریا در تمام ابعاد آن بسیار ضروری است.

پیشنهادها

۱- مسابقات دریایی با حضور کشورهای همسایه دریای خزر به منظور توسعه دیپلماسی دفاعی کشورهای حاشیه دریای خزر، تحکیم روابط دوستی و همکاری نظامی کشورهای همسایه دریای خزر، توسعه مناسبات و تعاملات بین‌المللی با کشورهای دوست منطقه‌ای با محوریت ناوگان شمال هرسال برگزار و از کشورهای بیشتری به منظور نظارت و مشارکت دعوت گردد.

۲- معاونت عملیات ارتش جمهوری اسلامی ایران برگزاری رزمایش‌های مشترک با حضور پنج کشور ساحلی را که نخستین اقدام عملی دولت‌های ساحلی در اجرای توافقنامه امنیتی خزر به

شمار می‌رود را پیگیری و برنامه‌ریزی‌های لازم را به عمل آورد که در صورت استقبال تمامی دولت‌های ساحلی خزر، نتایج مثبتی برای منطقه به همراه خواهد داشت.

۳- معاونت عملیات نیروی دریایی با همکاری ناوگان شمال بازدید از بنادر و تأسیسات دریایی کشورهای همسایه دریای خزر و اعزام سالیانه ناوگروه به کشورهای همسایه دریای خزر با پیام صلح و دوستی باهدف تحکیم روابط دوستی و همکاری نظامی کشورهای همسایه را هماهنگ و اجرا نماید.

۴- معاونت طرح و برنامه ارتش جمهوری اسلامی ایران نسبت به اعلام و پیگیری از مراجع ذی‌ربط در رابطه با ضرورت‌های بسیاری که برای برپایی و تشکیل سازمان امنیت جمعی در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی وجود دارد که می‌توان با انجام اقدام‌های هماهنگ میان دولت‌های ساحلی با انعقاد پیمان‌های همکاری در زمینه‌های تبادل اطلاعات و افزایش همکاری‌های نظامی جهت جلوگیری از نظامی شدن دریای خزر محقق شود را بنماید.

۵- ناوگان شمال با تکیه بر توانایی‌های درونی و ایجاد محیط امن منطقه‌ای را برای ایجاد ساختار امنیت جمعی از مبادی ذی‌ربط درخواست تا رقابت‌های موجود میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و دخالت‌های آنان در کسب منافع بیشتر تبدیل به همفکری و هماهنگی میان پنج کشور ساحلی در بالا بردن سطح امنیت منطقه‌ای آن‌ها گردد.

۶- همکاری ناوگان شمال بایگان‌های حوزه دریای خزر به‌منظور اعتماد و همفکری اعضاء در رویارویی با مشکلات درونی تا آرامش و امنیت را برای منطقه خزر به ارمغان آورد. بدین روش که عدم حضور بازیگران فرا منطقه‌ای در پهنه‌ی خزر موجب عدم سوءنیت از طرف این کشورها در ارتباط با یکدیگر می‌گردد .

۷- معاونت جنگال و سایبر ارتش همکاری‌های نظامی در ارتباط با تروریسم سایبری که به- واسطه کاربست فزاینده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی از سوی دولت‌ها برای تسریع، افزایش کارایی و کاهش هزینه‌ها اهمیت فراوانی پیدا کرده است را تسهیل نماید.

۸- اعلام آمادگی ناوگان شمال جهت همکاری با سایر کشورهای همسایه دریای خزر در زمینه- ی مقابله به تروریسم، هرچند که در دریای خزر تاکنون شاهد مورد خاص اجرای عملیات تروریستی نبوده‌ایم و اقدام جمعی از سوی کشورهای حاشیه دریای خزر صورت نگرفته است و هر کشور به‌صورت مستقل در این زمینه عمل نموده است. لیکن روند روبه رشد عملیات تروریستی نیاز به یک مقابله همه‌جانبه و یک همکاری گسترده در این حوزه را می‌طلبد. ایجاد یک ساختار هماهنگ بین کشورهای حاشیه دریای خزر در تأمین امنیت خطوط کشتیرانی در این دریا در تمام ابعاد آن بسیار ضروری است.

۹-انجام پژوهش در ارتباط با پدیده‌های مانند مشکلات زیست‌محیطی، رشد نظامی‌گری، قاچاق مواد مخدر، جنگ‌افزار، صید غیرقانونی در دریای خزر باعث بروز مشکلات عمده و امکان رویارویی نیروهای نظامی در این دریا خواهد شد.

۱۰- انجام پژوهش در ارتباط با فراوانی شمار دینفعان منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و رقابت بر سر منابع انرژی و گسترش دخالت‌های گسترده بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای همچون ایالات متحده، اتحادیه اروپا، چین، ترکیه، اسرائیل و تأثیر آن‌ها بر امنیت دریای خزر.

منابع

- امیر احمدیان، بهرام و مهناز گودرزی، *دریای خزر (منافع روسیه و امنیت ایران)*، تهران: نشر قومس، ۱۳۸۹.
- پورهاشمی، عباس، زارعی، سحر و یلدا خلعت بری، «بررسی جایگاه اصل همکاری در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، سال پانزدهم، شماره ۳۹، ۱۳۹۲.
- نگاهی تئوریک به سیاست آمریکا در قاره آفریقا: از بازدارندگی تا گسترش، *مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، بهمن و اسفند ۱۳۸۲، شماره ۱۹۷ و ۱۹۸.
- ریحانی، زینب، *شکل‌گیری نظام امنیت دسته‌جمعی در دریای خزر: ضرورت‌ها، موانع، راهکارها*، پایان‌نامه برای دریافت کارشناسی ارشد، ۱۳۹۶.
- شیخ‌الاسلامی، محمدحسن، حسین حسینی، محمد و صارم شیراوند، «تأثیر نظامی کردن حوزه دریای خزر بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۸۹، ۱۳۹۴.
- قربان‌نیا، ناصر، مواجهه با تروریسم رویکرد نظامی، سیاسی و یا حقوقی، *نامه مفید*، مرداد و شهریور ۱۳۸۳.
- کولایی، الهه و تقوایی، احسان، «اهداف و دستاوردهای روسیه از ایجاد پیمان امنیت دسته‌جمعی»، *فصلنامه راهبرد*، سال بیست و دوم، شماره ۶۸، پاییز ۱۳۹۲.
- کولایی، الهه و گودرزی، مهناز، *دریای خزر چالش‌ها و چشم‌اندازها*، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
- معاونت پژوهش و تولید علم، *راهبردهای مقابله با تروریسم*، دانشکده اطلاعات، ۱۳۹۴.
- معین‌آبادی بیدگلی، حسین و صدری علی بابالو، صیاد، عملکرد سازمان امنیت و همکاری اروپا در مناقشه قره‌باغ میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۸، شماره یک، بهار و تابستان ۱۳۹۴.
- نورمحمدی، مرتضی و شربتی، وحید، ضرورت‌ها و عوامل مؤثر بر اتحادها در قفقاز جنوبی، *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۸۷، ۱۳۹۳.

- Cohen, Ariel, Russia s Eurasian Union Could Endanger the Neighborhood and U.S. Interests, *the heritage foundation*, No. 2804, 14 June 2013. <http://www.heritage.org/europe/report>.
- Mamdedov, Rustam. (2007). "Military- Political activity in the Caspian in the post-soviet period", *Central Asia and the Caucasus*, No. 4 (46).
- Rostami, M. (1378). *Dictionary of military terms*, joint press publications Aja.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی